

Orta (ağacdan 20 kq -a qədər) məhsullu - Abşeron, F-42, İradə, Nəsimi, Finik, F-16-21, F-18.

Azməhsullu olanlar : Xəzəri, Azəri, Xurmayı və F-16/21 onların məhsuldarlığı ağacdan 20 kq-dan az olmuşdur. İstehsal-bioloji göstəricilərə görə seçilmiş 12 sort-formaların meyvələrinin kimyəvi tərkibinin təhlili göstərdi ki, onların tərkibi çox zəngindir. (cədvəl № 2). İkinci cədvəldən göründüyü kimi sort-formaların əksərinin meyvələrində ən yüksək miqdarda şəkər var, bunlardan İradə -26,2%, Ordubadi -22,8%,

Forma 5 -22,4%, Ta-yan-szao-22,16%, F-4/74 -22,0%, Su-bay-szao-20,7%, F-20,3%.

Ən yüksək "C" vitamini İradə -815 mg%, F-580 mg%, F-580,5 mg%, Ordubadi -580,5 mg%, Forma -5 76,9 mg%, F-16/21 mg% olmuşdur.

Yeni, yerli və gətirilmiş, sortları öyrənib, sınaqdan keçirdikdən sonra, təsərrüfat əhəmiyyətinə malik olanlardan Ordubadi, Ta-yan-szao, Azərbaycan 535, F-5, İradə respublikamızda geniş miqyasda artırılması məsləhətdir.

ƏDƏBİYYAT

1.C.Məmmədov, T.Nasıyev. İnnab qiymətli bitkidir. Az.Fermeri № 3 2001-ci il, səh.14 2.И.Ахунд-заде. Развитие субтропического растениеводства в Азербайджане. Баку 1960 г., стр. 3-10 3. S.Aslanov.Azərbaycanın nadir subtropik meyvə bitkiləri. Bakı 1967- ci il, səh. 18-19 4.T.Тагиев.Унаби ценная перспективная культура в Азербайджане. Журнал "Субтропические культуры" № 3 1997 г., стр.34

"ŞƏFƏQ" FERMER TƏSƏRRÜFATI TORPAQLARININ MÜASİR MELIORATİV VƏZİYYƏTİ

Z.Ə.MƏMMƏDOV, dissertant

Azərbaycan ET Hidrotexnika və Meliorasiya İnstitutu

Şəfəq fermer təsərrüfatı Salyan rayonunun cənub-şərqində yerləşir. Onun ümumi torpaq sahəsi 3888.45 hektardır. Bu torpaqların 302.91 hektarı (7.79%) dövlət mülkiyyətində saxlanılmış 1268.96 hektarı (32.63%) bələdiyyə mülkiyyətinə, 2316.58 hektarı (59.58%) isə özəlləşdirilərək xüsusi mülkiyyətə verilmişdir.

Xüsusi mülkiyyətə verilmiş torpaq sahəsindən 2065.51 hektarı pilot təsərrüfatı üçün ayrılmış və 694 ailə arasında bölüşdürülərək özəlləşdirilmişdir. Pilot təsərrüfatı 4 kəndi özündə birləşdirir və 3154 nəfər dövlət aktı almışdır, o cümlədən Qızılağacda 1461, Bəydilidə 612, Quşçuda 606, Alçalıda isə 475 nəfər.

Pilot təsərrüfatı ərazisində mövcud olan suvarma və drenaj şəbəkələri 1998-99-cu illərdə təmir edilmiş və buna 566.7min ABŞ dolları xərclənmişdir. Təmir bərpa işlərinin aparılması nəticəsində 64.71 km uzunluğunda açıq suvarma kanalı təmizlənmiş, 90 ədəd novlar dəyişdirilmiş, 116.64 km uzunluğunda ilkin drenlər, 313 ədəd borulu keçid, 4 ədəd körpü, 10 ədəd akveduk, 35 ədəd baxış quyusu, 31 ədəd mənsəb qurğusu və s. təmir və bərpa olunmuşdur. Hazırda "Şəfəq" təsərrüfatında suvarma şəbəkəsi 49.92 km, açıq su toplayıcı və kollektorlar 46.07 km, açıq drenlər 86.40 km, örtülü drenlər isə 5.40 km uzunluğundadır (2).

Tədqiqatlarda torpaqların meliorativ vəziyyətinin və onların kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığına təsirinin öyrənilməsi qarşıya qoyulmuş əsas məsələlərdən olmuşdur. Həmin ərazidə 1944-50-ci illərdə kompleks meliorativ-aqrotekniki tədbirlər sistemi tətbiq etməklə bu torpaqların yararlı hala salınmasına başlanmışdır. Aparılmış tədqiqatların nəticəsində aydın olmuşdur ki, 0-100 sm-lik qatda duzların miqdarı 1.0-2.0%-dən artıq, becərilən pambıq bitkisinin məhsuldarlığı 5-7 və bəzi yerlərdə isə 10 sen/ha olmuşdur.

Kollektor-drenaj sistemlərinin çəkilməsi, köhnə və yeni suvarma kanallarının yenidən qurulması, hamarlaşdırılmasına gətirib çıxarmışdır. Belə ki, artıq 1954-cü ildə kollektor-drenaj sistemləri istifadəyə verilmiş, ərazidə yuma və suvarma nəticəsində duzların miqdarı 0,5-1,0%-ə qədər olan torpaqlar 1944-cü ildəkinə nisbətən 30,5%-dən 5,2%-ə qədər azalmışdır (3).

1962-ci ildə aparılmış təkrar şorluq planı nəticəsində müəyyən olmuşdur ki, əkin altında istifadə olunan torpaqlarda duzların miqdarı 0,5%-dən az olan zəif şorlaşmış torpaqların sahəsi 20,6% artmışdır (4). İntensiv suvarmaların aparıldığı torpaqların istifadə əmsalı 1944-cü ildə 0,36 qarşı 0,96 qədər artmışdır. Sonrakı dövrlərdə bu torpaqların səmərəli istifadəsi meliorativ və aqromeliorativ tədbirlərdən düzgün istifadə olunması meliorativ vəziyyətin daha da yaxşılaşmasına səbəb olmuş və nəticədə ərazidə üstünlük təşkil edən pambıq və taxıl bitkilərindən yüksək məhsul alınmışdır.

Tədqiqatlar göstərir ki, bu təsərrüfatın torpaqları susuzdırma qabiliyyəti yüksək olmaqla, sulfatlı xlorlu və xlorlu şorlaşma növünə mənsub olan asan meliorasiya edilən torpaqlar qrupuna aiddir. Hal-hazırda təsərrüfatın torpaqları fermerlər tərəfindən kənd təsərrüfatı bitkiləri altında tam istifadə edilir.

Tədqiqat zamanı "ŞƏFƏQ" fermer təsərrüfatının ərazisində əkilmiş bitkilər və onların məhsuldarlığı haqqında sorğu və fermerlərin rəsmi məlumatları toplanmış, müqayisə olunmuşdur. Təsərrüfatın rəhbərliyinin rəsmi məlumatları əsasında monitoring göstəricilərinin dəyişməsi göstərir ki, əgər 1998-ci ildə ərazidə 1096 ha buğda, 259 ha arpa və 422 ha yonca əkilmişdisə, 2003-cü ildə uyğun olaraq 380 ha buğda, 473 ha arpa, 1148 ha yonca əkilmişdir. (Cədvəl 1)

"Şəfəq" fermer təsərrüfatında əkilən kənd təsərrüfatı bitkiləri və onların məhsuldarlığı haqqında məlumat

İllər	Pambıq		Buğda		Arpa		Yonca		Bostan		Kartov	
	Əkin sahəsi, ha	Məhsuldarlıq, s/ha	Əkin sahəsi, ha	Məhsuldarlıq, s/ha	Əkin sahəsi, ha	Məhsuldarlıq, s/ha	Əkin sahəsi, ha	Məhsuldarlıq, s/ha	Əkin sahəsi, ha	Məhsuldarlıq, s/ha	Əkin sahəsi, ha	Məhsuldarlıq, s/ha
1998	101,00	20,00	109,60	12,00	259,00	9,00	422,00	120,00	-----	-----	-----	-----
1999	84,56	14,03	896,83	32,60	195,31	22,60	1186,10	140,00	3,00	70,00	-----	-----
2000	191,50	14,10	233,33	34,60	202,99	27,20	1178,78	169,50	4,00	50,00	1,50	35,50
2001	106,39	20,30	256,51	32,10	415,98	29,80	934,05	149,50	-----	-----	-----	-----
2002	151,26	21,50	754,89	33,80	356,40	31,20	1271,21	172,00	-----	-----	-----	-----
2003	351,00	18,00	380,00	30,00	473,00	30,80	1148,00	160,00	3,00	60,00	2,00	80,00

Cədvəldən göründüyü kimi, təsərrüfatın əkinə yararlı torpaqları demək olar ki, tamamilə əkin altında istifadə edilir. 1998 ildən başlayaraq yonca bitkisinin əkilməsi üstünlük təşkil etmiş və onların məhsuldarlığı da 120 sen/ha-dan 160 sen/ha-ya qədər artmışdır. Digər bitkilər üzrə məhsuldarlıq isə uyğun olaraq buğda üzrə 12 sen/ha-da 34,6 sen/ha-ya, arpa üzrə isə 9 sen/ha-dan 31,2 sen/ha-ya qədər dəyişmişdir.

"ŞƏFƏQ" fermer təsərrüfatının sərhədləri daxilində 2545 hektar tədqiq olunmuş suvarılan torpaqlardan 1815 hektarı bu və ya digər dərəcədə şorlaşmışdır. Tədqiqatlar göstərir ki, həmin torpaqların 730 hektarı və ya 28.68%-i şorlaşmamış, 1350 hektarı və ya 53.05% zəif şorlaşmış, 465 hektarı və ya 18.27%-i isə orta və yüksək dərəcədə şorlaşmışdır (1).

Şorlaşmamış torpaqlar (quru qalığa görə duzların miqdarı 0,25%-dən az olan halda) Şəfəq fermer təsərrüfatında əsasən Quşçu, Qızılağac və Alçalı kəndlərinin ərazisində yerləşməklə, taxıl və yonca bitkiləri altında istifadə edilir. Ərazidə fəaliyyət göstərən drenaj sistemləri qənaətbəxşdir, suvarma suyunun minerallığı isə 0,5-0,8 qr/l qədər dəyişmişdir.

Zəif şorlaşmış torpaqlara (duzların miqdarı 0,26%-dən 0,50%-ə qədər) təsərrüfatın ərazisində üstünlük təşkil etməklə əsasən intensiv əkin altında istifadə olunan ərazilərdə rast gəlinir. Orta və yüksək dərəcədə şorlaşmış torpaqlar isə əsasən Bəydili, Alçalı və Qızılağac kəndlərinin bələdiyyə torpaqlarında və əsasən pambıq əkilmiş sahələrdə rast gəlinir. Bu ərazidə həmçinin bir neçə sahələrdə bitki altında istifadə olunmamışdır ki, həmin sahələrdə də duzların miqdarı (0-100 sm-lik qatda) 1.13%-dən 1.90%-ə qədər dəyişir. "Şəfəq" fermer təsərrüfatının ərazisində qrunut sularının yerləşmə dərinliyi və onların minerallığı da müxtəlifdir. Aparılmış tədqiqatlar göstərir ki, qrunut sularının yerləşmə dərinliyinin 1 m olduğu hallarına təsərrüfatın ərazisinin şimal hissəsində təxminən 4.7% təşkil edən sahədə rast gəlinir ki, onların minerallığı 1.2 qr/l-dən 24.6 qr/l-ə qədər dəyişir. Qrunut sularının yerləş-

mə dərinliyi 2 m olan halları təsərrüfatın cənub və cənub-qərb hissəsində müşahidə edilir. Həmin ərazidə qrunut sularının minerallığı 2.37 qr/l-dən 2.91 qr/l-ə qədər dəyişir. Qrunut sularının dərinliyinin 2,0-2.5 m və daha dərinə yerləşdiyi hallarda isə onların minerallığı nisbətən azalaraq, 0.94 qr/l-dən 1.70-qr/l-ə qədər dəyişir. Tədqiqatlar göstərir ki, təsərrüfatın əra-zisində qrunut sularının kimyəvi tərkibi müxtəlif olub, sulfatlı-hidrokarbonat-kalsiumlu-natriumlu, sulfatlı-xlorlu-maneziumlu tipinə dəyişir.

Alınmış məlumatlara görə, 2004-ci ildə torpaqda duzların miqdarı (quru qalığa görə) 0.25% olan sahələrdə 26-28 sen/ha, 0,25-0,5% olan yerlərdə 20-24 sen/ha; 0.5-1,0% olan yerlərdə isə 12-16 sen/ha pambıq məhsulu əldə edilmişdir.

Fermerlər torpaqların yaxşılaşdırılması üçün meliorativ tədbirlərdən də istifadə edirlər. Hazırda fermerlər 800 ha sahədə əsaslı, 1745 ha sahədə isə cari hamaralama işlərinin aparılmasını nəzərdə tuturlar. Yuma nəzərdə tutulan sahələrdə şorlaşmanın növündən asılı olaraq yuma normasının fərqli tətbiq edilməsi planlaşdırılmışdır.

Təsərrüfatın ərazisində torpaqların münbitliyinin və məhsuldarlığının artırılması üçün aşağıdakı tədbirlər aparılması tövsiyə edilir:

1. Torpaqda 0-100 sm-lik qatda duzların miqdarı 0,25%-dən az olarsa, həmin torpaqlara 1500 m³/ha norma ilə arat və adi normalarla (bitkinin tələbatına uyğun olaraq) -800-1000 m³/ha suvarmalar aparılmalıdır.

2. Əgər torpaqda duzların miqdarı (0-100 sm-lik qatda) 0,25-0,50%-arasında dəyişirsə, belə torpaqlara 1500-2000 m³/ha norma ilə arat suyu verilməli və 10%-li yuma rejimi ilə suvarmalar aparılmalıdır.

3. Duzların miqdarı 0,50%-dən çox olarsa, belə torpaqlarda 2000-2500 m³/ha norma ilə arat suyu və 20%-li yuma rejimli suvarmalar keçirilməli, əkin sahələrində növbəli əkin sistemi tətbiq edilməli (heç olmasa bitkilərin yerini dəyişməklə), torpaqların becərilməsi düzgün aparılmalı, istifadə edilən gübrələr vaxtında və şum altına verilməlidir.

ƏDƏBİYYAT

1. *Fermerlər üçün meliorasiya və suvarmaya dair məlumat*. Bakı, 2001 2. Salyan rayonu *Şəfəq* SİA -nın təsərrüfat daxilində təmir-bərpa işlərinin gedişi haqqında hesabatı. 2003. 3. Бехбудов А.К. Экспериментальные основы проведения мелиорации засоленных земель Кура-Араксинской низменности. Баку, 1977 4. Волобуев В.Р. Генетические формы засоления почв Кура-Араксинском низменности. Баку, 1965